

В статті розкрито досвід роботи автора із організації та здійснення науково-дослідної роботи майбутніх науковців. Розкрито методiku проведення основних етапів психолого-педагогічного дослідження.

Ключові слова: наукове дослідження, методологія, методика, етапи наукової роботи.

Организация научно-исследовательской работы молодых учёных

В статье раскрыто опыт работы автора по организации та осуществлению научно-исследовательской работы будущих научных работников. Раскрыто методiku проведения основных этапов психолого-педагогического исследования.

Ключевые слова: научное исследование, методология, методика, этапы научной работы.

Organization of young scientists' research work

The author's experience of the organization and implementation of the future researchers' work is revealed in the article. The methodology of the main stages of psychological and pedagogical research is outlined.

Keywords: research, methodology, methods, stages of research.

*«Служіння науці...
це не що інше, як служіння істині»
М.Пирогов*

Враховуючи те, що автор біля двадцяти років тому був одним із ініціаторів запровадження в навчальний процес ВНЗ науково-дослідницької роботи (НДР) як самостійної навчальної дисципліни, то вже є можливість висловити певні міркування про результати цієї праці.

Особливого поширення набула наукова робота на психологічному факультеті Національної академії внутрішніх справ, і це цілком зрозуміло, оскільки майбутній психолог будь-якого профілю за своєю природою має бути дослідником.

Оскільки дослідницька робота курсантів і студентів моделює діяльність наукових співробітників науково-дослідних інститутів та лабораторій, то ті наші випускники, які пов'язуть своє життя з наукою, вже в курсантські роки матимуть реальну можливість почати свій науковий шлях.

Історія психології нараховує близько 2500 років. За цей тривалий період ця наука поступово перетворилася з емпіричної сфери на точну. До середини ХХ століття завдяки роботам І.П.Павлова та В.М.Бехтерева, та ін. вона досягла зазначеного рівня, коли стала відповідати критеріям фундаментальних досліджень.

Керуючись цим підходом до вимог сучасної вузівської науки, зокрема аспекті підготовки фахівців високого ґатунку, нами була розроблена ціла низка питань, що вивчалась слухачами як в навчальний, так і позааудиторний час. Розглянемо окремі основні положення досліджень.

Науковим дослідженням називається цілеспрямоване вивчення об'єкта (предмета чи явища), в якому використовуються методи науки і яке, розкриваючи закономірності розвитку даного об'єкта, формує нові знання про нього, пояснює закони його функціонування, передбачає шляхи та форми використання наукових знань в інтересах суспільства.

Наукові дослідження в залежності від рівня проблем, які вирішуються за їхньою допомогою, прийнято класифікувати за чотирма типами; теоретичні (фундаментальні); пошукові (теоретико-прикладні); прикладні (теоретико-експериментальні) та експериментальні.

Оскільки наші педагогічні дослідження більше відносяться до прикладних науково-дослідних робіт, то послідовність етапів їх виконання може бути приблизно такою:

обґрунтування теми, вибір об'єкта і постановка мети дослідження;

огляд стану питання в загальній та спеціальній психолого-педагогічній літературі, вивчення практики і постановка завдань дослідження;
розробка гіпотези і теоретичних передумов дослідження;
розробка, програми та методики дослідження;
проведення експериментального дослідження;
аналіз результатів дослідження;
практична апробація результатів дослідження та оцінка їхньої ефективності;
складання та оформлення наукового звіту чи дисертаційної (дипломної) роботи;
впровадження результатів дослідження у практику.

Розглянемо більш детально кожний із цих етапів прикладного, наукового психолого-педагогічного дослідження.

Перший етап передбачає обґрунтування теми, вибір об'єкта, предмета та постановку завдань дослідження. На наш погляд, особливо уважно треба поставитися саме до вибору теми дослідження. Правильність вибору теми багато в чому визначає її виконання та результат.

Тема наукового дослідження є складовою частиною певної проблеми, і саме тому вона повинна бути дослідженою, щоб вирішити питання цієї проблеми. Цим визначається необхідність ознайомлення з науковою проблемою, вирішення якої зумовлено потребами суспільства і досягти цього можна лише шляхом здійснення наукових досліджень.

Наукова проблема формується на основі аналізу суперечностей між розвитком науки і станом практики. Тобто потреба у дослідженні наукової проблеми виникає тоді, коли практика, застосовуючи відомі методи та засоби, наштовхується на певні перепони та, зрештою, на неможливість здійснення встановленої мети. Отже, наукова проблема виникає під час процесу пізнання там, де розвиток знань наштовхуються на незнане. Тому весь розвиток наукового пізнання доцільно трактувати як перехід від постановки проблем до їх вирішення і постановки нових.

Іншою і не менш важливою умовою вирішення наукової проблеми є необхідність постійного наукового пошуку та невпинної розробки нових теоретичних чи емпіричних засобів її вирішення. Тому правомірно стверджувати, що наукова проблема вирішується тільки шляхом проведення наукових досліджень. Отже, кожна наукова проблема зумовлює тематику конкретних наукових досліджень, які є її складовими частинами.

У контексті цього важливим є розуміння, що, перебуваючи на засадах актуального в ієрархії пріоритетних проблем, наукова проблема визначає в загальному вигляді цілі, об'єкти та кінцеві результати дослідження її окремих складових тем.

Наприклад, для олігофренопедагогіки найважливішою науковою проблемою є навчання, виховання та підготовка до самостійного життя і праці школярів, в межах якої виникає потреба у вирішенні цілого ряду проблем. Так, у сімдесяті роки виникла потреба у вирішенні проблем диференційованого навчання як результат розкриття суперечностей між пізнавальними можливостями розумово відсталих дітей та педагогічними вимогами. Тому, як соціальне замовлення, група українських вчених-дефектологів (І.Г.Єременко, Л.С.Вавіна, Г.М.Мерсіянова) розпочала дослідження наукової проблеми: «Особливості корекційного процесу в допоміжній школі в умовах диференційованого навчання». Іншим переконливим прикладом може бути проблема правового навчання та виховання учнів допоміжної школи (В.М.Синьов, О.П.Северов, В.П.Пузанов, О.Д.Гришко), яку теж потрібно розглядати в межах вищезазначеної загальної проблеми.

Для правильного формулювання назви проблеми наукового дослідження конкретної наукової роботи перш за все необхідно чітко визначити її рівень (місце між науковими проблемами вищого і нижчого рангів) і встановити, чи не є вона вже вирішеною, отже і переконатися в її науковій новизні. Далі має проводитися ретельний системний аналіз запитів практики і потреб розвитку самої педагогічної науки, на основі чого встановлюється актуальність розробки наукової проблеми.

І, нарешті, опираючись на з'ясування типових протиріч між теорією і практикою, формується наукова проблема в конкретних темах (чи у темі) наукових досліджень.

При виборі теми дослідження потрібно враховувати необхідний мінімум умов, до яких належать: новизна і актуальність самої теми; значущість і ефективність її виконання; можливість здійснення у відповідний час; наявність відповідних умов та матеріальної бази для проведення дослідження; наявність компетентних та кваліфікованих виконавців.

На цьому етапі важливо сформулювати саму назву теми і мету, оскільки від цього залежатиме вся подальша робота. Неконкретність у формулюванні може спричинити до численних непорозумінь та серйозних недоліків у науковій роботі.

Визначення теми, об'єкта і мети дослідження становлять єдиний, нерозривний процес. Тому, правила та порядок формулювання теми і мети наукового дослідження доцільно розглядати спільно. Формулювання теми та мети має два спільних структурних елементи: об'єкт дослідження та кінцевий результат. Мета має ще і третій елемент – шлях досягнення кінцевого результату, якого немає у формулюванні теми.

Розкриваємо зміст цих елементів.

Об'єкт дослідження – це частина об'єктивної реальності, яка на зазначеному етапі стає предметом практичної і теоретичної діяльності дослідження. Для образного порівняння об'єкт дослідження можна умовно назвати полем, яке обробляється дослідником.

Предмет дослідження – це елемент об'єкта, який досліджується з певною метою в конкретних умовах.

Кінцевий результат відображає позитивний ефект, на який розраховує дослідник після завершення наукової роботи. Кінцевий результат формулюється у два етапи: перший – у вигляді громадської корисності, другий – у вигляді конкретної корисності від вивчення предмета дослідження.

Шлях досягнення кінцевого результату складається з гіпотетичної (передбачуваної) вказівки на очікувану конкретну користь, яку можна віднести до основного предмета дослідження. Отже, для формулювання назви наукового дослідження необхідно чітко враховувати кінцевий результат (конкретну користь) і об'єкт дослідження.

Крім того, необхідно враховувати методологічні вимоги до назви теми: вона повинна відтворювати зміст її основної проблеми, мати вказівки на кінцевий результат і об'єкт дослідження.

Як приклад наведемо назви тем прикладних досліджень (дипломні роботи та кандидатські дисертації): «Обґрунтування процесу правового виховання учнів допоміжної школи», «Інтенсифікація процесу самоврядування в установах відбування покарань для неповнолітніх» та ін.

Теми теоретичних досліджень можуть починатися словами «Основи...», «Теоретичні передумови...» тощо. Наприклад, «Основи виховної системи загальноосвітньої школи як об'єкт педагогічного управління», «Основні категорії теорії виховання та їхні функції у розвитку педагогічної науки» тощо.

Згідно з вимогами МОН України не можна використовувати в назвах прикладних робіт (кандидатські дисертації) слова «дослідження», «формування», «до питання», «деякі аспекти», а в теоретичних (докторські дисертації) «наукові», «теоретичні», «теоретико-експериментальні».

Мета наукового дослідження – центральний елемент структури і найважливіший методологічний інструмент дослідження. Цим пояснюється особлива увага до процесу її постановки і жорстка рівнозначність вимог.

Мета виступає у формі ідеального передбачення результату дослідження і є основою здійснення всіх етапів наукової роботи. Тому для правильної постановки мети необхідно чітко визначитися та усвідомити:

сутність проблеми, що вивчається, та її основні протиріччя, а також основні проблемні питання майбутнього дослідження, які підлягають розв'язанню шляхом експериментального дослідження;

існуючі теоретичні знання, які можуть бути використані для забезпечення (функціонування об'єкта, який вивчається);

основні шляхи та обсяги необхідної розробки об'єкта дослідження;

існуючі в науці методи та засоби для обґрунтування об'єкта.

У назві дослідження «Удосконалення госпрозрахункової діяльності важковиховуваних підлітків як засіб профілактики правопорушень», визначена мета: розробка способів та методів виховання підлітків у процесі госпрозрахункової діяльності як засіб профілактики відхилень у їхній поведінці.

На наш погляд, користуючись формулою для визначення мети (кінцевий результат – об'єкт дослідження – шлях досягнення кінцевого результату), доцільніше було б сформулювати мету дослідження в такій редакції: «Удосконалення процесу виховання підлітків в умовах профілактики правопорушень шляхом розвитку їхньої госпрозрахункової діяльності».

Після формулювання теми та мети дослідження необхідно перейти до конкретизації змісту і стану розвитку об'єкта, а також визначення завдань дослідження.

У процесі роботи з літературними джерелами, з теми дослідження, накопичуються матеріали, що, як правило, містять питання, розробка яких у літературі вже отримала визнання широкої наукової громадськості, котрі недостатньо розроблені, дискусійні; або з'явилися лише в плані постановки чи впливають з висновків проведених досліджень і ще не розроблені.

Розгляд матеріалів під таким кутом зору дозволяє визначити можливе коло питань, які необхідно охопити при розробці конкретної теми. Тут варто відзначити, що в результаті більш ретельного ознайомлення зі станом дослідження можуть бути внесені корективи до формулювання його теми.

При вивченні літературних джерел повинні бути виявлені такі питання:
головна ідея автора, його позиція в питаннях, які становлять для нас науковий інтерес;
що особливо вдалося автору при вирішенні питань дослідження;
в чому автор полемізує з іншими дослідниками;
які ідеї, висновки, рекомендації викликають сумніви і чому;
які основні питання проблеми не знайшли відображення в його роботі;
які, з урахуванням вищезазначеного, постають завдання щодо подальшого вивчення даної проблеми.

При аналізі практики необхідно виявити:
успіхи, яких досягли фахівці-практики при вирішенні даного питання;
складнощі, що виникали при її впровадженні;
типові недоліки в роботі практиків;
основні причини виникнення ускладнень і недоліків;
- успіхи в роботі практиків, що досягнуті завдяки раціональним затратам часу чи пов'язані з переважанням їх роботою в якомусь одному напрямі за рахунок інших напрямів діяльності.

При огляді теоретичних та експериментальних досліджень з проблеми повинні висвітлюватися лише ті питання, які стосуються теми дослідження. Ширина охоплення зумовлюється станом питання, а глибина – метою дослідження.

Наприклад, огляд стану питання з теми «Підвищення ефективності правового виховання учнів спеціальної школи» може мати таку структуру (план огляду):

Аналіз структури та змісту правового виховання школярів.

Аналіз умов правового виховання.

Огляд теоретичних та експериментальних досліджень правового виховання школярів.

Огляд передового досвіду реалізації правового виховання школярів.

Аналіз прогресивних тенденцій у питаннях правового виховання учнів спеціальної школи. Потрібно відзначити, що цей алгоритм відповідає вимогам будь-якої аналогічної роботи при умові зміни в ньому об'єкта дослідження. Перелік питань, які розглядаються в ньому, структурується за принципом від загального до конкретного.

Висновки з огляду стану розробки питання, яке досліджується, в теорії і на практиці відображають стан і ступінь вивченості теми дослідження. Частина висновків, як правило, показує, що в результаті аналізу існуючих досліджень встановлені загальні чи конкретні

залежності, знання яких необхідно для досягнення поставленої в роботі мети. Ця частина висновків має позитивну полярність. Друга частина висновків має негативну полярність – вона вказує на відсутність чи на недостатню розробленість таких досліджень. Ця частина висновків і є основою для визначення завдань дослідження.

До них, на думку дослідника О.В.Клименюка, необхідно поставити ряд вимог:

завданнями дослідження називаються питання, отримання відповідей на які необхідно для досягнення мети дослідження;

послідовність викладу завдань дослідження повинна чітко відповідати його темі, меті, об'єкту та предмету досліджень;

сукупність поставлених у дослідженні завдань повинна бути мінімальною за ознакою їхньої необхідності для досягнення мети дослідження.

Як правило, виділяють не більше трьох чи чотирьох завдань. Вони формулюються в загальному вигляді, а конкретизація їх здійснюється в переліку конкретних питань вже в самій методиці дослідження.

Перше завдання найчастіше пов'язане з виявленням сутності, природи, структури, законів функціонування і розвитку предмету дослідження.

Друге завдання спрямовує на розкриття загальних способів, перетворення об'єкта та перебудову його моделі.

Третє завдання націлює на створення і розробку конкретних методик психолого-педагогічних дій та практичних рекомендацій.

Вирішення поставлених завдань неможливе без наукового припущення – гіпотези, яка висувається дослідником з метою пояснення існуючого явища, його сутності, передбачення результатів експерименту тощо.

На думку цілого ряду дослідників (С.У.Гончаренко, І.Г.Єременко, О.В.Клименюк та ін.), для правильної побудови гіпотези необхідно:

чітко визначитися в уявленні про явище, яке вивчається, як про об'єкт дослідження;

осмислити його структуру, функції, зв'язки; доповнити відсутні елементи і зв'язки відповідними припущеннями про їхнє призначення та функціонування;

критично проаналізувати взаємодії окремих елементів в межах і об'єкта і синтезувати одержані окремі знання в гіпотезу;

зрозуміло і лаконічно обґрунтувати основні моменти теоретичної та емпіричної перевірки гіпотези в цілому та окремих передбачень і припущень.

Важливо знати, що є три види гіпотез: індуктивні – побудовані за принципом від окремого до загального; дедуктивні – побудовані за принципом від загального до окремого; комплексні (індуктивно-дедуктивні).

При розробці гіпотези дослідження особлива роль належить гіпотетичному методу дослідження, який є основним теоретичним методом прикладних наук. Суть його полягає в тому, що на основі дедукції із загальних гіпотез і передбачень впливають висновки більш конкретного характеру. Гіпотетичний метод не є методом висунення нових гіпотез. Він виступає засобом перевірки наслідків, які з них впливають. Цей метод широко використовується на всіх етапах проведення наукової роботи.

Як на констатувальному, так і на формуальному етапах дослідження використовується цілий ряд методів, які є засобом досягнення мети. Загальні (філософські) методи визначають сутність та логіку дослідження об'єктів (духовних та матеріальних). Загальнонаукові методи доказують діалектичну об'єктивність основних законів розвитку та функціонування об'єктів дослідження. Ці методи широко та ефективно використовуються в більшості наук. До них належать аналіз, синтез, індукція, дедукція, абстрагування, аналогія, моделювання, формалізація, узагальнення, спостереження, порівняння, рахунок, експеримент та ін. Вони використовуються як на теоретичному, так і на емпіричному рівнях дослідження. До конкретно-наукових методів належать спостереження, вивчення документальних першоджерел, опитування, педагогічний експеримент, психологічний експеримент, експертні методи.

Формувальний етап наукової роботи. Передусім зазначимо, що цій проблемі присвячено цілий ряд досліджень і всі вони становлять значний інтерес. Але узагальнено, на наш погляд, вони подані в роботі А.В.Клименюка, О.А.Калити, Е.П.Бережної «Методология и методика педагогического исследования. Постановка цели и задач исследования». Оскільки ця робота стала бібліографічною рідкістю, ми наведемо з неї у скороченому вигляді приклад складання методики педагогічного дослідження.

Методика повинна передбачати характеристику об'єкта і предмета дослідження, повідомлення про кількість дослідів і умови їх проведення, апаратуру та інструменти, дані про способи вимірювання експериментальних величин, порядок проведення дослідів та запису результатів, способи оформлення експериментальних даних.

Загальний вигляд методики експериментального (прикладного) дослідження:

Мета проведення експерименту.

Характеристика об'єкта дослідження:

стисле описання об'єкта та предмета дослідження, їхні основні логічні зв'язки;

необхідні умови, які визначають межі, параметри об'єкта;

діапазон варіювання незалежних перемінних характеристик у дослідях;

обмежувальні вимоги та критерії оцінки результатів окремих дослідів.

Місце та умови проведення дослідів.

Методи вимірювання (оцінки) певних величин та обґрунтування можливості їхнього точного вимірювання.

Порядок проведення дослідів: запис первинних даних про результати вимірювань чи спостережень (журнал, таблиця, діаграма, анкета тощо).

Метод та порядок обробки отриманих результатів (таблиці, графіки, діаграми та ін.).

Найбільш поширений метод педагогічного експерименту, що дозволяє активно впливати на педагогічне явище, чи об'єкт визначається спеціальними умовами, які, у свою чергу, зумовлюються метою та завданнями дослідження. Цей метод має комплексний характер, він передбачає спільне використання цілого ряду методів: спостережень, бесід, інтерв'ю, анкетування, створення спеціальних педагогічних ситуацій тощо. Проведення експериментального дослідження.

Цей етап відбувається у суворій відповідності з програмою та методикою експериментального дослідження в межах установлених термінів.

Завдання дослідження на цьому етапі – проводити чітку фіксацію всіх результатів.

Обробка та аналіз результатів.

Тут необхідно зосереджувати увагу на суттєвих результатах (з точки зору поставленої мети і завдань дослідження).

Практична апробація результатів дослідження.

На даному етапі робота повинна проводитися в спеціальних школах, установах виконання покарань при активному залученні до неї цілої групи психологів і педагогів-практиків. Дослідник повинен врахувати всі побажання практиків і внести зміни до експериментальної частини дослідницької роботи.

Складання наукового звіту.

Це можуть бути дисертація, монографія, дипломна робота тощо. Як правило, дипломні роботи слухачів складаються із вступу, двох розділів (констатувального та експериментального), загальних висновків, списку літератури та додатків.

Впровадження у практику результатів дослідження.

Робота на цьому етапі здійснюється у відповідності до порядку, установленому у тій чи іншій галузі науки.

У багатьох гуманітарних ВНЗ вже є зрушення щодо використання в навчальному процесі знань з методики проведення психолого-педагогічних досліджень. Вивчення цього досвіду показує, що така практика безумовно сприяє оволодінню методологією та методикою наукових досліджень, звичайно, за умови, якщо теоретичні заняття доповнюватимуться повсякденною педагогічною практикою.

Виходячи з цього, ми вважаємо, що в системі підготовки майбутніх корекційних педагогів повинен бути спеціальний курс: «Методологія та методика проведення наукового психолого-педагогічного дослідження». Цей курс повинен завершувати психолого-педагогічну освіту студентів, навчати їх самостійно досліджувати педагогічні явища і процеси, формувати культуру їхнього наукового мислення, розкривати реальні зв'язки та відносини між засвоєнням знань і розумовим розвитком людини, діагностувати та прогнозувати розвиток морального обліку особистості, її пізнавальних та професійних інтересів, нахилів та здібностей тощо.

Література

1. Абашкіна Н.В., Бережна Н.П., Дорошевич В.О. Нові підходи до розробки сучасних педагогічних досліджень // Рідна школа. 1994. – №№ 3-4. – С. 20–25.
2. Вавіна Л.С., Супрун М.О. Методика організації та проведення наукового психолого-педагогічного дослідження. – К.: РВВ КІВС, 1996.
3. Супрун М.О. Основи професійного самовиховання майбутнього співробітника МВС України: Навч. посіб. – К.: КІВС, 1998.

УДК 376-056.26:616.831/.832:376.016:811.161.2'355-028.31

*Рецензент: Данілавичюте Е.А.
кандидат педагогічних наук, старший
науковий співробітник лабораторії логопедії
Інституту спеціальної педагогіки
НАПН України*

ПРО СТАН РОЗВИТКУ КОМПОНЕНТІВ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СТРУКТУРИ ЧИТАННЯ В УЧНІВ 2-4 КЛАСІВ ІЗ ДЦП

Аркадьєва О. О.

У статті репрезентовано особливості розвитку зорових, слухових функцій та операцій у молодших школярів із ДЦП, які безпосередньо впливають на формування їхньої навички читання.

Ключові слова: ДЦП (дьячий церебральний параліч), слухові, зорові функції та операції.

О состоянии развития компонентов психологической структуры чтения у учащихся 2-4 классов с ДЦП

В статье представлены особенности развития зрительных, слуховых функций и операций у младших школьников с ДЦП, которые непосредственно влияют на формирование их навыка чтения.

Ключевые слова: ДЦП (детский церебральный паралич), слуховые, зрительные функции и операции.

The state of the components of reading psychological structure at students of 2-4 grades with CP (cerebral palsy)

The article focuses on the peculiarities of the development of visual, auditory functions and operations at children with cerebral palsy, which directly influence the formation of their reading skills in primary school.

Key words: CP (cerebral palsy), auditory, visual functions and operations.

В онтогенезі людини значну роль відіграє налагодженість функціонування сенсорних систем: зорових, слухових, перцептивних та пропріоцептивних. Для того, щоб людський мозок працював органічно, йому потрібно отримувати інформацію про внутрішній стан організму і про навколишній світ. Повністю цю інформацію людина отримує від рефлексуючих аналізаторних систем – шкіряного покриву, внутрішніх органів, м'язів, суглобів, вестибулярного апарату, що сприяє формуванню самосприйняття. Щодо зовнішнього світу, то інформація надходить за допомогою органів зору, слуху, рецепторів нюху, дотику та смаку. Багатоканальний характер сприймання інформації дозволяє створити